

Ungváry Krisztián

PALACKPOSTA

Mester Miklós: *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában*. Tarsoly, Budapest, 2012, 816 oldal

Mester Miklóstra először harminc évvel ezelőtt, Bokor Péter *Végjáték a Duna mentén* című, 1982-ben megjelent kötete olvasásakor lettem figyelmes. A könyvben szereplő személyek skálája Edmund Veessenmayertől Kovács Imréig terjedt – meglehetősen mély merítés, ha az érintettek politikai hovatartozását nézzük. Mester interjúja *Egy naiv ember – bársonyszékben* címmel ebben a kötetben majdnem hatvan oldalt tett ki, a tizennégy embert bemutató kötet terjedelmének egyötödét.¹

Bokor empatikusan bánt interjúalanyával. Bizonyos dolgokat azonban nem tehetett meg. Nem beszélhetett nyíltan arról, hogy Mester, akinek minden oka meglehetett volna arra, hogy 1945 után is komoly politikai szerepet kívánjon betölteni, miért vonult teljesen vissza a közélettől. Mester saját maga lámpalázás volt az interjú során, mert mint mondta: „már több mint 30 éve hogy hallgatok, hogy – amennyire csak lehet – teljes visszavonulásban élek. Tudatosan vállaltam ezt a magatartásformát. [...] 1945 után sokáig éltem abban a tudatban, hogy én csak kompromittálnám azt a politikai mozgalmat, csoportosulást, amelyben szerepet vállalnék.”² Arról sem ő, sem Bokor nem beszélhetett, hogy nem csak ezért választotta a hallgatást. Azt a gondolatot sem bontotta ki egyikük sem, hogy ezt az önkorlátozást az érintett mennyire éli meg súlyos teherként. Ütköztetve a Bokor-féle szöveget és Mester Miklós 2012-ben megjelent önvallomását viszont egyértelmű: Mester Miklós az interjúban pontosan tudatában volt a pártállam által már korábban már kijelölt korlátoknak.

Ezzel függött össze, hogy Bokornak azt sem árulta el, akkor már évek óta terjedelmes emlékiratban kísérelte meg összefoglalni azt, ami élete során foglalkoztatta.³ Arról pedig végképp nem beszélhetett egyikük sem, hogy milyen külső körülmények némitották el Mestert 1945 után. 2012-ben, 23 évvel a halála után jelent meg műve, amelyről a továbbiakban szólok.⁴

Személye többet érdemel egy recenziónál. Sorsa sok szempontból paradigmaticus. Példa arra a modernizációs potenciálra, ami a magyar jobboldalon 1945-ben jelen volt és különböző okokból nem bontakozhatott ki. Főhőse 1944-ben magányos hős volt államtitkári posztján. Ez azonban nem lett volna szükségszerű: a magyar szellemi elitben

¹ BOKOR Péter: *Végjáték a Duna mentén. Interjúk egy filmsorozathoz*, RTV–Minerva–Kossuth, Budapest, 1982, 126–181.

² *Uo.*, 128.

³ Bokor az interjút 1977-ben vette fel, Mester saját visszaemlékezését már az 1960-as évek végén elkezdhetette kézirat formában rendezni, 1971-ben pedig le is gépelte.

⁴ MESTER Miklós: *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában*, Tarsoly, Budapest, 2012.

más politikai csillagzat alatt jobban kifuthatták volna magukat azok az erők, akik hozzá hasonlóan nem útszéli nacionalizmusban és antiszemitizmusban gondolkodva kívánták megreformálni a magyar társadalmat. Mindez lehetetlenné vált 1945 után a szovjet érdekszférába került Magyarországon.

Az ember

Mester Miklós rendkívül tehetséges fiatalként robbant be az 1939-es választásokon a magyar politika első vonalába. Szereplése nem volt előzmények nélkül, a felfelé törekvés apjára is jellemző volt, aki egyszerű földművesként még 1914 előtt kétszer két évre az USA-ba ment, hogy ott keresett pénzéből otthon földet vehessen – még éppen időben, így „nem késte le” sem az I. világháborút, sem Trianont. 1922-ben az apa (akit a háború előtt bírónak is megválasztottak falujában) ismét a tengerentúlra indult, és később családját is maga után vitte – kivéve Miklós fiát, aki otthon gimnáziumban tanult, majd Budapestre ment és elvégezhette a bölcsészkart, sőt 1936-ban történelemből le is doktorált. Mint a Székely Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének elnöke, illetve a Népies Irodalmi Társaság, a Bartha Miklós Társaság és még számos más egyesület tagja, fiatalon belekóstolhatott az országos politikába is. Személyére Teleki Pál is felfigyelt, így őt indították a ráckevei választókerületben az 1939-es választásokon. Harminchárom évével az egyik legfiatalabb képviselőnek számított.

Mester politikai helyét nehéz meghatározni. Magát magyarnak és szocialistának vallotta (így, ebben az összetételben, ráadásul mindezt 1944-es államtitkári beiktató beszédében is ugyanígy mondta). Egyetlen életrajzírója szerint „nacionalistaként korszakokon át” élt,⁵ ami szerintem leegyszerűsíti a gondolatvilágát. Középről nézve az ő esetében rendkívül kevésen múlt, hogy politikai karrierjét nem baloldalon kezdte el. Ettől igazán csak a nemzetiségi kérdés prioritásként kezelése tartotta vissza. Nem hitt abban, hogy hosszú távon az osztályegyenlőségek ezt megoldják, illetve eminens és elsődleges értéknek tartotta a nemzeti kultúra megőrzését. Ez azonban még nem nacionalizmus. Imrédy 1944-ben egy kulcspillantásban Mestert „liberális humanista, naiv Benjámint”-nak nevezte (a névvel fiatal korára utalt). Noha az érintettől a liberalizmus mint ideológia távol állt, ez a jellemzés bizonyos szempontból pontosan írta le a karakterét.

Politikai tevékenysége 1944 előtt felületesen nézve meglehetősen Janus-arcúnak tűnhet, ha arra gondolunk, hogy egyszerre volt a szélsőjobb oldali Imrédy-párt képviselője és a mai mércével rasszistának nevezhető Magyar Testvéri Közösség tagja, miközben rokonszenvezett a cionizmussal, támogatta a magyarországi németek kulturális egyenjogúsítását, sőt erdélyi és részben szász családból származó nőt vett feleségül. Feltehetően ez a döntése, valamint erdélyi gyökerei segítettek abban, hogy a nemzetiségi kérdés megoldását ne az erőszakos asszimilációban, hanem a békés egymás mellett élésben lássa. Az

⁵ SOMLAI Katalin: *Nacionalistaként korszakokon át. Mester Miklós (1906-1989) = Évkönyv XVIII. Búvópatakok – a feltárás*, OSZK – 1956-os Intézet, Budapest, 2012, 105–165.

erőszakos kitelepítés akkoriban népszerű ötlete nem érintette meg, még akkor sem, ha bizonyos propagandaszólamokat néha átvett. Partneri viszonyban gondolkodott a nemzetiségekkel, miközben magyarságtudatát öntudatosan a szupremácia gondolata nélkül vallotta és ápolta. Valójában nála a „magyar” és a „szocialista” ritka szellemi egységet képezett. Az első jelzőt talán úgy lehet lefordítani, hogy etnikai kategóriákban gondolkodott és ellenezte az erőszakos asszimilációt. Szocializmusa pedig szembefordította a Márai által csak karikatúrának csúfolt neobarokk Horthy-rendszerrel. Az, hogy ezt mennyire komolyan gondolta, kötetének előszava is nyilvánvalóvá teszi: ebben ugyanis azt szögezi le, hogy ő sem 1944 előtt, sem 1945 után nem érezte otthon magát Magyarországon. Figyelemre méltó szenttelen ítélet ez egy olyan embertől, aki 1944 előtt jó anyagi körülmények között a társadalmi elit csúcsán élhetett, míg 1945 után csak a megurcolás és üldözés jutott neki osztályrészlül.

Politikai karrierjének csúcsa az ország történelmének mélypontjához köthető. 1944 tavaszán a Sztójay-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztériumának államtitkára lett. Ebben a minőségében a legbátrabb embermentő tevékenység fűződik a nevéhez. Egyedülként ő szólalt fel a zsidó értelmiségiek mellett az 1944. június 21-i minisztertanácson. Az 1944 október 15-i nyilas hatalomátvétel után bujkálnia kellett, és amint kiderült, kultuszminisztériumi munkahelyén a nyilasok elsőként akarták letartóztatni. A háború utáni években, a kommunista uralom alatt többször letartóztatták és kitelepítették családjával együtt.

Mester Miklós ettől kezdve látszólag visszavonult életet élt. Hogy mondanivalója mégis volt, azt bizonyítja a Bokor Péterrel felvett 24 részes beszélgetés és az 1986-ban az Oral History Archívum által készített életútinterjú is. Teljesen szabadon azonban csak a most megjelent, de már 1971-ben elkészített könyvében tudott megnyilvánulni.

A mű

Az *Arcképek. Két tragikus kor árnyékában* nem könnyű, de értékes olvasmány. Mivel szerzője végrendeletében megtiltotta a szöveg megváltoztatását, a szerkesztő munkája is csak a jegyzetek elkészítésére szorítkozhatott. A kötet stilisztikai és tematikai egyenetlenségeit nem lehetett kijavítani és nem volt mód a redundáns részek törlésére sem. Emiatt viszont a terjedelem több mint 800 oldal – érzésem szerint duplája az indokoltnak. Emberi szempontból viszont indokoltá teszi az emlékirat terjedelmét, hogy Mester itt adta ki magából mindazt, amit nem mondhatott el évtizedek alatt a diktatúra és cenzúra világában.

A mű hat részből áll, ebből az első kettő leginkább áttekinthető történelmi értékelés. A harmadik rész a budapesti Győrffy István Kollégium történetét, a negyedik Mester 1944 augusztusi észak-erdélyi körútját, az ötödik a Lakatos-kormányban végzett munkáját, a hatodik a nyilasok előli menekülését mutatja be. Az első két fejezet azonban sok helyen kronológiailag a későbbi írások témáit is érinti, illetve kitekint egészen az 1971-ig tartó időszakra. Mindezt 664 jegyzet, képek, névmutató és egy rövid utószó egészíti ki. Az igényes tudományos apparátus Kovács Tamás munkája.

Rögtön itt kell egy megjegyzést tennem: a kötet olvasója nem azt tudja meg, hogy ki volt valójában Mester Miklós, hanem azt, hogy milyen képet kívánt ő közvetíteni saját magáról az utókornak. Őszinteségét nincs okunk kétségbe vonni, de mégis az a helyzet, hogy a visszaemlékezés műfaja a dolgok természetéből következően elsősorban az öngigazolást szokta szolgálni. Ezt a visszaemlékezés szinte nyíltan fel is vállalja, mert a szöveg igazoló nyilatkozatokkal kezdődik, ezt követően pedig rögtön az 1944-es év eseményeit tárgyalja, anélkül, hogy mindezt megelőzné a szerző kronologikusan felépített bemutatkozása. Így viszont a politikai karrier kezdeteiről, annak ellentmondásairól keveset tudunk meg – és ezt nem pótolja az, hogy erre a kötet rövid utószava kitér.

Mester a válságos helyzetben emberfeletti teljesítményt nyújtott. Magyarázatot azonban adhatott volna bizonyos 1944 előtti politikai döntéseire, parlamenti felszólalásaira, például azokra, amelyekben „az új európai rendbe való bekapcsolódást” emlegette és a zsidókérdés megoldása kapcsán az „európai össz megoldásba való bekapcsolódást” tartotta helyesnek – ami alatt ekkor egyértelműen „csak” a kitelepítést érthették. Önkritikus visszatekintés helyett visszamenőlegesen is egységes és ellentmondásoktól mentes „visszaemlékezést” konstruált. Ez is idézőjelben értendő, mert egy igazi visszaemlékezésnek ki kellett volna térnie a teljes életútra, ami viszont ebben az esetben nem történt meg. A szerző azzal próbálta feloldani ezt a problémát, hogy munkája bevezetőjében utalt arra: ő a kortársakról fog adalékokkal szolgálni, nem pedig saját magáról ír. A kettő azonban nem választható szét, annál is kevésbé, mert a kortársakról írottak valójában éppen Mester életútjának fényében lesznek igazán hitelesek. Mindez azonban az ő esetében érthető. Szabad körülmények között, és egy jó szerkesztő segítségével biztosan képes lett volna választ adni azokra a kérdésekre, amelyek az életmű kapcsán mégiscsak magyarázatot érdemeltek volna. „Véletlenül” ugyanis nem lehetett belépni a Magyar Megújulás Pártjába, még kevésbé lehetett véletlenül ott maradni. Sokan követelték Magyarországon a földreformot, és az érintettek erre sokféle politikai választ is adtak. Volt, aki semmilyen pártba sem lépett be, mások parlamenten kívüli pártot alapítottak (Nemzeti Parasztpárt), megint mások a kisgazdapártot választották. De olyanok is akadtak, akik saját nemzetiszocialista pártot alapítottak, hogy ezt a programot megvalósítsák. Sőt egyesek ezekből az opciókból egymás után mindegyiket megvalósították. Mester Miklós esetében megért volna néhány bekezdést annak a döntésnek a részletezése, hogy ő mégis miért éppen Magyar Megújulás Pártjába lépett be. Az a kevés, amit a visszaemlékezésből megtudunk – nevezetesen hogy Imrédy okos volt és nem volt korrupt, illetve az, hogy ettől a párttól remélhette leginkább a földosztást –, nem elég magyarázat.

Az ellentmondások folytathatóak. Nem lehet egyszerre emlegetni a szocializmus gyógyszerét és megőrizni a magántulajdon szentségét. Imrédy politikája 1938–1940 között éppen arról szólt leginkább, hogy az állam egyre kreatívabb módszerekkel szüntette meg különböző módon a magántulajdont bizonyos területeken. Mester Miklós ebben az emlékiratban nem tartotta fontosnak, hogy kitérjen arra, mit is gondolt erről akkor, illetve mit gondol visszatekintve és megtapasztalva a kommunista rezsim módszereit. Kizártnak tartom, hogy az 1930-as évek végének meglehetősen általános és elvi alapon fenntartások nélküli szocialista véleménye ne módosult volna.

1944 tavaszán Mester valójában már nem az Imrédy-párt tagja, államtitkárságát sem párttagságának, hanem a háborúból történő kiugrást szorgalmazó köröknek köszönhetette. 1943. évi parlamenti felszólalásai viszont arra utalnak, hogy ekkor pártjával még nem hasonlott meg. Sajnos arról a minden bizonnyal hatalmas emberi drámáról, ami Mesterrel 1943 és 1944 márciusa között történt, a visszaemlékezés semmit sem árul el. Így maradnak homályban olyan fontos kérdések is, mint például az, mikor revideálta azt a nézetét, hogy a „germán nagyhatalom” szövetsége a politikai jövő záloga. Az is homályban marad: mikor jött rá arra, hogy a magántulajdon szentségét még a szocializmus nevében sem lehet felrúgni csak úgy.

Mester jól láthatóan törekedett arra, hogy ne csak 1945-ös ismeretei alapján írjon. Fel akart dolgozni mindent, ami korszakáról 1971-ig megjelent, és kritikusan reflektáljon arra, amit a szakirodalomban tévesnek tartott. Ebből adódik a legtöbb redundancia is, mert sok ügyben a mai olvasó már nem szorul rá arra a tájékoztatóra, amit az 1945 utáni magyar történelmet is megvilágítani akaró memoráriró szükségesnek látott.

A kötetben látszik, hogy írója gondolatait senkivel sem akarta, illetve tudta megosztani. Minden jel arra mutat, hogy pontosan tudta, az esetleges kapcsolatfelvétel, bármennyire is ártatlan tartalmú, felhasználható lesz ellene. Csak rendkívüli óvatosságának köszönhető, hogy kimaradt azokból a perekből, amelyek korábbi szorosabb ismerőseit érintették. Magukról az eljárásokról nyilván értesült, és ez csak fokozta visszahúzódságát. Visszaemlékezésében ebből adódóan egyedül önmagára számíthatott, elszigeteltsége a sorok között sokszor érezhető. Hozzá kell tennem: ezen a magatartásán a későbbiek során némileg változtatott. Társadalmi aktivitásáról sajnos az iratmegsemmisítések miatt nincsenek pontos adatok, de azt tudni lehet, hogy 1979-ben „nationalista” kijelentések miatt „szóbeli figyelmeztetésben” részesítették. Ennek ellenére *A zsidókérdés Magyarországon* című írását 1985-ben Németországba juttatta – közéleti ambícióit tehát nem adta fel.

Ritka eset, amikor az olvasó egyértelműen azt tapasztalhatja, hogy az általa olvasott szöveget asztalfióknak írták – Mester könyve egyértelműen ebbe a kategóriába tartozik. Írása sajátos „palackposta”, amire előszavában is utal: „huszonhét évig hallgattam és valószínű, hogy még ezen túl is, életem végéig a hallgatást vállalom kell. [...] Ma még írásom megőrzése és fennmaradása is bizonytalan.” Nagy kár hogy szerzője 1989 januárjában hunyt el, hiszen néhány hónappal később a szöveg már csorbítatlanul meg is jelenhetett volna. Ezek az elszórt utalások mind egyértelművé teszik, hogy Mester alapvetően minden tétivel politizálni akart, és rendkívüli önuralomra volt szüksége indíttatásának elfojtására a diktatúra évei során.

A kötet karcolatok, portrék laza gyűjteménye, alapvetően időrendi sorrendben. Ezek a portrék rendkívül érdekesek és csak ritkán elfogultak. Mester általában takarékoskodik az erős jelzőkkel. Éppen ezért figyelemreméltó, amikor nem tartja vissza magát. Néhány kiszólása, mint például a Nemeskürty Istvánra vonatkozó rész – „ártatlan képű és ajtatos hangú, magát kommunista aprószentnek képzelő filmtörténész” (68) – ma olvasva érdekes adalék. Ez a megjegyzése azzal is függ össze, hogy Nemeskürty a '70-es években még a „Horthy-fasizmus” ideológiáját hangoztatta és a Mester Filmvállalatot és annak legnagyobb alkotását, az *Emberek a havasont* lekezelően gyenge minőségű és jobboldali al-

kotásnak minősítette. Hozzá kell tenni: Mester Miklós csak a nevét adta a vállalkozáshoz és pénzt nem fogadott el. Ellenszenvé elsősorban azok felé irányult, akik hasonló sorból indultak, mint ő, de opportunistákká váltak. Elsősorban a „ravasz paraszt” jelzővel illetett Veres Péterről közöl meglehetősen gyilkos történeteket. De emellett végigveszi az 1945 előtti és az azt követő rendszerek befutott értelmiségi és politikai elitjének tagjait, és többükről igen kínos információkat ír le. Visszaemlékezése már csak ebből a szempontból is izgalmas, és azt is érzékelteti, miért nem volt hajlandó semmilyen közéleti szerepet elvállalni 1945 után – bár ezt nyíltan sehol sem írja le. Az általa említett Zilahy Lajos példája azonban sokatmondó. A társadalmi reformok iránt nyitott, de azokat konzekvensen nem végigvivő Zilahynak a Horthy-rendszer miatt minden bizonnyal személyes lelkiismeret-furdalása is volt. Felelősnek érezte magát, és 1945-ben teljesen önként, nagyon sok kompromisszumot vállalt magára, kezdődően a Magyar–Szovjet Művelődési Társaság elnöki posztjával. Ezzel szemben Mester életében érdekből soha semmilyen hatalmi propagandához nem asszisztált, erkölcsi érzéke ebből a szempontból mindig hajszálpontosan működött (elfogadhatatlan antiszemita parlamenti felszólalásait ellenzéki képviselőként tette). Politikusként tulajdonképpen csak a Sztójay-kormányban nem volt ellenzékben – de facto viszont épp mint államtitkár vitt igazán „ellenzéki” szerepet. A hatalom kegyeinek elutasítása és a szuverenitás tisztelete vörös fonalként húzódik végig Mester visszaemlékezésén, amelyben egymás után tűnnek fel azok a közéleti szereplők, akik másképp, morális szempontból vállalhatatlanul döntöttek. Megemlíti például a katolikus lelkipásztor Beresztóczy Miklóst (63), aki már 1945 előtt minisztériumi tisztviselő is volt, és 1945 után egyedülként ért el nagy politikai karriert. Beresztóczy semmit sem tett az üldözöttek mentéséért, sőt még Szálásra is fel esküdött. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy 1953-tól haláláig országgyűlési képviselő, 1961 és 1971 pedig között a parlament alelnöke lehessen (más címeiről nem is beszélve). Tildy Zoltánról Mester Miklós második mondata pontos összegzés: „nem ismertem életemben törpe, politikáló embert, akinek fizikai törpesége olyan tökéletes harmóniában lett volna szellemi és erkölcsi törpeségével” (243). Gyönyörű korkép a Major család ábrázolása, ahol az édesanya, az erős előadóművészi vénáját fiaira többkevesebb sikerrel továbbörökítő Majorné Papp Mariska 1919-ben a Gellért téren *Állj meg, Horthy Miklós* című bombasztikus köszöntőjével vonul be a történelembe. Három fia közül a legidősebb, Ákos hadbíróként tevékenykedett a Don-kanyarban és a Margit körüti fogházban, innen váltott át a Népbíróságok Országos Tanácsának elnöki székébe. A középső, Tamás 1945-ben kommunista, majd sztálinista lett, később pedig saját sztálinista énjét is színpadra vitte. A legkisebbik gyermek, Gábor mindeközben 1944-ben a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség tagja volt. Róla, illetve Tamás önkritikus fordulatáról Mester nem tesz említést, de azt csak tőle tudjuk, hogy Majorné Papp Mariska szobája falán élete végéig megőrizte Horthy Miklós nagyalakú, fehér lovas olajfestmény-portróját. Érdekeseek lehettek ebben a családban a közös ebédek...

Téves volna azonban azt gondolni, hogy Mester Miklós visszaemlékezése egy sértett ember dehonesztáló adatainak gyűjteményéből áll. Nála az információ sohasem öncél. Magatartása pedig teljesen tudatos, amit az is bizonyít, hogy sorsát önként vállalta. Fel

sem merült a fejében például az, hogy 1945 után emigráljon, annak ellenére sem, hogy a fia 1968-ban elhagyta az országot. Minden bizonnyal a kapitalista rendszer sem vonzotta különösebben, a „horthysta” emigrációtól undorodott. Ennek fényében kell olvasni azt a leírást, amit a Budapestre benyomuló szovjet hadseregről adott. Ebben a vöröskatonák többsége kulturálatlan, barbár és nőket erőszakoló hordaként jelenik meg, hasonlóan a kortárs leírások többségéhez. Ugyanakkor tárgyilagosságra törekedve leírja egy intelligens szovjet tisztel történet beszélgetését, amely lényegében burkolt kihallgatás volt. Mester – bár többször „naivnak” minősítették – praktikus ember volt. Vasakarattal megtanult oroszul 1945 után, és a szovjet/oroszi irodalmat népszerűsítő Gorkij Könyvtár alkalmazottja lett. Itt a Szovjetunióból visszatért Kőnig Frigyes igazgató kiváló munkaerőnek tartotta, és a belügyminisztériumnál közbenjárt, bár sikertelenül, 1951-ben Mester kitelepítési határozatának feloldásáért. A szovjet katonák barbárságára hivatkozva utálhatta volna az orosz kultúrát is, de ő nem általánosított.

A visszaemlékezés információi sodróak és megrendítőek. Példa erre, amikor felidézi Herczeg Ferenc 1944 késő tavaszi történetét. Az író személyesen kereste fel a német követséget azzal a kéréssel, hogy Farkas István festőművész deportálásától tekintsenek el. A hivatalnok nem vesződött a zsidók megsemmisítésének kódosításával, hanem szenvtelenül azt válaszolta, hogy segítenek, „wenn Herr Farkas schon nicht im Krematorium ist” („ha Farkas úr még nincs a krematóriumban”, 153). Hasonlóan megrendítőek azok a lapok is, amelyeken Basch Ferenczel kapcsolatos emlékeit ismerteti. Mester pontosan felismerte, hogy a nemzetiségi kérdés lényegét Magyarországon szinte senki sem érti meg. Példája erre, hogy a magyar bajtársi egyesületek ugyanúgy hecceltek a zsidók, mint a Bleyer Jakab-féle sváb népi mozgalom ellen. Kétségbeesett kísérletei, amelyek során a népi írók és Basch között kapcsolatot próbált teremteni, szükségszerűen zátonyra futottak. Jellemző egyébként Mesterre, hogy tekintélyt soha nem ismert, ha erkölcsi igazságokról volt szó. Saját belső humanista iránytűjét követte mindig. A népbíráskodás történetében egyedüli az a bátorság, amivel Basch tárgyalásán megjelent. „Szervusz Feri”-vel köszönt annak a vádlottnak, akinek megsemmisítését a teljes magyar sajtó már előre beharangozta és akire a bosszúszomjas bírósági közönség már a tárgyalás alatt is minősíthetetlen átkokat szórt.

A magyar közelmúlt történelmének szomorú jelensége, hogy a szélsőjobb által zsidóbérenergéssel vádolt Mester kitelepítésekor egy csoportba került azokkal, akiket korábban menteni igyekezett. A felsővadászra kitelepített hat családból ugyanis négy zsidó származású volt.

Politikai hitvallás és örökség

Mester Miklós számára a származási kategóriák alapvető fontosságúak voltak. Ennyiből nem tekinthető a szabad identitásválasztás feltétel nélküli hívének. Zsidók kapcsán például fontosnak tartotta annak elemzését, hogy mivel függ össze tagadhatatlan felülreprezentáltságuk a kommunista mozgalomban. Azt is felismerte azonban, hogy a

zsidó származású értelmiség az antisztálinista forradalmárok között is felülreprezentált volt. Kritizálta, hogy a médiában „döntő” szerepet játszanak zsidó származásúak, akik ráadásul gyökereiket megtagadva az 1970-es évektől Izrael-ellenes propagandát űztek, miközben annak tartalmát maguk sem hitték el. Ám ugyanazzal a lendülettel ícsérte meg a demokratikus ellenzék zsidó származású tagjait is, akik közül név szerint Konrád Györgyöt említette meg.

Ítéletei néha igen szigorúak. Szerinte a Horthy-rendszer „csak formailag tartozott a civilizált államok sorába, lényegileg nem. Egy önző, nagy részben félművelt arisztokrata földbirtokos és tisztviselő klikk, egy csekély számú értelmiség, túlnyomórészt zsidókkal és egy nagy műveletlen paraszt- és ipari munkástömeg alkotta Magyarország társadalmát.” Ez a lesújtó értékelés a Horthy-rendszert manapság „parlamentáris demokrácia” jelzőkkel illető véleményekkel ugyan nem egyeztethető össze, de teljesen egybecseng azzal, amit ugyanerről Bibó István és a népi írók gondoltak. Bethlen István nála „előkelő idegen”, aki „politikai vadászterületnek” tekintette Magyarországot. Érdekes módon Horthyról, mint emberről már jobb véleménnyel volt, ami feltehetően azzal is összefüggött, hogy 1944-ben személyesen is megismerte

Mester számba vette azokat a társadalmi-politikai egyesületeket, amelyeknek 1944-ig tagja volt. A sor meglehetősen hosszú: „ha fiatalkoromtól kezdve összeszámolom, a Horthy-korszakban kb. 15 egyesületnek voltam a tagja. Egyetemi hallgató koromtól fogva sűrűn csaptak rám a különböző egyesületek propagandistái.” Ezek közül kiemelkedik a Népies Irodalmi Társaság, a Soli deo Gloria református ifjúsági egyesület, a Bartha Miklós Társaság és a Magyar Testvéri Közösség. Mindez egyébként arra utal, hogy politikai pályája korántsem 1939-ben kezdődött, hanem jóval korábban.⁶

Mester joggal mutat rá, hogy a Horthy-korszak társadalompolitikai közbeszédjének egyik legfontosabb hívószava, a „faj” teljesen tisztázatlan jelentéssel bírt, és ezért mindenki azt értete alatta, amit akart. Ső, a helyzet ennél is bonyolultabb volt, mivel ugyanaz a személy más időpontban, illetve kontextusban sokszor mást értett ugyanezen fogalmon: elég, ha csak Németh László korántsem problémamentes politikai írásaira gondolunk (elsősorban a *Kisebbségben* című esszéjére). Ezzel a tisztázatlansággal függött össze, hogy a Magyar Testvéri Közösség tagjainak névsora Bay Zoltán fizikustól Péter János későbbi kollaboráns református püspökön át egészen Donáth Györgyig (a Magyar Élet Pártja budapesti elnöke) és a nemzetiszocialista Bakó Lászlóig tartott, antifasisztákat és fasisztákat is egyesített. A visszaemlékezésben számos érdekes részletet tudhatunk meg a közösségről, többek között azt is: 1945 első felében Donáth és társai Mestert is felkeresték, hogy bevonják a mozgalomba, ő azonban ettől teljesen elzárkózott. Korábban, amikor rendelkezett anyagi forrásokkal és hatalommal, támogatta ezt a szervezetet, mert a Testvéri Közösségben egyfajta harmadikutas lehetőséget is látott. Mester ítélete lefegyverzően őszinte, de egyúttal arra is utal, hogy bizonyos fogalmi zavarok őt sem kerülték el: miközben szóvá tette a közösség kapcsán létező anomáliákat, azt írta, hogy „a Magyar Közösségre mint megreformált szervezetre a magyarságnak ma és a jövőben is

⁶ Ellenkező álláspontot fogalmaz meg SOMLAI: *I. m.*, 109.

szüksége van. Ez a Magyar Közösség ugyanazt a szerepet kell, hogy betöltse, mint a zsidóságnál a Cionista Világszövetség.” Itt nyilván arról van szó, hogy Mesternek nacionalista jellege miatt kifejezetten imponált a cionista ideológia, többek között ezzel függött össze, hogy voltak zsidó barátai. Más kérdés, hogy a zsidó és a magyar diaszpóra kapcsán az általa feltételezett hasonlóságok mennyiben állják meg helyüket.

Mestert nem érdekelték különösebben elméleti konstrukciók. Munkásságának irodalmi része nem nagy, és nem a polgári jogegyenlőséggel, hanem „csupán” a nemzetiségi kérdéssel, annak egyenjogúsításával foglalkozik. Ezzel függhet össze a visszaemlékezés egyik hiányossága, nevezetesen az, hogy saját politikusi tevékenysége kapcsán nem vizsgálta, ő vajon mindig ugyanabban az értelemben használta-e a „faj”, „nép” és „nemzet” szavakat. Gyaníthatjuk, hogy nem. Ugyanígy nem foglalkozott részletesen azzal sem, hogy a zsidósággal kapcsolatos elméleti állásfoglalásai, különösen a parlamenti beszédei 1941-ben még korántsem abban a hangnemben születtek, mint amit 1944-ben használt. Ezeket nemcsak ma, hanem akkor is antiszemita lehetett nevezni. Az a dráma, ami benne 1943/44 között néhány hónap alatt végbement, megérdemelte volna a bemutatást. Mester azonban memoárjában végig egy koherens önképet konstruált, amelyben véleményét szinte változatlanul ábrázolta. Ez nagy kár, de részben magyarázható azzal, hogy a Kádár-rendszer hazugságai egyáltalán nem segítették elő az önkritikus szembenézést. A kötet ennyiből kevésbé szól magáról a szerzőről, sokkal inkább adja a korszak lenyomatát.

Amint említettem, Mester magát magyarnak és szocialistának tartotta. Érdekes módon életműve a rendszerváltás után sem jobb-, sem baloldalon nem vált különösebben hivatkozási alappá. A szocialista gyökerekkel rendelkező demokratikus ellenzék számára Mester nem is létezett – feltehetően azért, mert minden idegszáluk tiltakozott volna a feltételezés ellen, hogy egy „jobboldali” ember is lehet haladó értelemben szocialista. Bibó, aki Mesterhez hasonlóan nem definiálta magát liberálisnak, emlékezetpolitikai szempontból sokkal komolyabb szerephez juthatott, sőt liberális gondolkodóvá stilizálódhatott. Mester elfeledettsége persze 1989-ig nem meglepő, hiszen Bibóval szemben semmilyen nyilvános szereplést nem vállalt. Az azonban mégiscsak elgondolkodtató, hogy neve az utána következő emlékezetpolitikai csatározásokban sem merült fel identifikációs jelleggel.⁷

Különösen elgondolkodtató ez a helyzet, ha a politikai csatatér másik oldalát vesszük szemügyre. Wass Albert, Prohászka Ottokár vagy Tormay Cécile neve 1989-ben minden bizonnyal ugyanannyira ismeretlen volt az egyszerű és szabad jobboldali vegyértékekkel rendelkező szavazópolgár számára, mint Mester Miklósé. Belőlük mégis „jobboldali ikonok” válhattak, míg Mestert továbbra is a feledés homálya övezh. Holott, ha létezne Magyarországon keresztényszocializmus, képviselői benne ideális példaképet találhatnának.

⁷ Leszámítva Török Bálint meglehetősen egyoldalú és visszhang nélkül maradt írásait. Lásd TÖRÖK Bálint: *Ember az embertelenségben. Száz éve született Mester Miklós*, Magyar Napló 2007/2., 36–29; Uő.: *Farkas esz meg, medve esz meg... Szent-Iványi Domonkos és a Magyar Függetlenségi Mozgalom*, Európai Protestáns Szabadegyetem, Basel–Budapest, 2004.

Vajon miért tűnt el a 20. század végére az a szellemi hátország, amely 1944-ig nyilvánvalóan létezett, és amely olyan személyiségeket adott a magyar közgondolkodásnak, mint MesterMiklós vagy Bibó István? Másképp fogalmazva a kérdést: miért csak ők ketten maradtak, akik sem jobbra, sem balra nem csúsztak el?⁸ Érdekes, miért nem kerültek kapcsolatba egymással, miközben a kései szemlélőnek úgy tűnik, nézeteik meglepően hasonlítanak. Ráadásul politikai szereplésük sem tér el: mindketten véletlenül, ideiglenesen kerültek bele a politikába, és „naiv” magatartásuk miatt nem arathattak babérokat. Nyilván ismerték egymást, bár Mester Bibót ebben a kötetben csak egyszer, az 1948-as, általa is helyesnek tartott *Žsidókérdés Magyarországon* tanulmány kapcsán említi, Bibó Mestert életútinterjújában viszont egyszer sem. Bevallom, számomra rejtély, miért nem.

Mai politikai pártpreferenciák szerint Mester Miklós nyilvánvalóan besorolhatatlan. Amennyiben a politikai értékrendet vizsgáljuk, akkor annyi mégis megállapítható, hogy kulturális értelemben jobboldali, politikai értelemben viszont baloldali nézeteket vallott. Előbbire utal vallásossága, a „nemzet” fogalmának feltétlen tisztelete és a forradalmakkal kapcsolatos elvi fenntartásai, utóbbira pedig plebejus indíttatása. Ezzel a nézetrendszerrel fiatalkorában egyáltalán nem volt egyedül, Bajcsy-Zsilinszky Endre vagy a népi írók hozzá hasonló gondolatokat hirdettek. Lényeges különbség azonban, hogy válságos időszakokban Mester tudta, hová kell állnia, míg Bajcsy-Zsilinszky elég sokáig kereste a saját helyét. A népiek jelentős része pedig bal- és jobboldal felé szabad vegyértékeivel ideiglenesen vagy tartósan is kapcsolódni tudott valamelyik diktatúrához (esetleg mindkettőhöz), és ezzel veszített személyi integritásából. Ennek ellenére Mester figurája nincsen egyedül. Nincs makulátlan ember, de a szó szerint értendő magyar fajvédelem „jobbik arcai”; Bajcsy-Zsilinszky Endre, Huszár Aladár, Lendvai István vagy Makay Miklós a válságos időszakban tudták, hogy hová kell állniuk. Tanulságos és fontos volna korunkban, hogy emberi gyarlóságaikkal együtt, értékeiket és hibás döntéseiket összevetve tisztelettel és tárgyilagosan emlékezzünk vissza rájuk.

⁸ Példa erre hogy Nyíró József (Mester esküvői tanúja) vagy Ravasz László (Bibó veje) politikai értelemben másképp, de egyaránt távol került rokonától.